

УДК 332.012.2

Еколого-економічна та соціальна характеристика функцій земельних ресурсів

Крохтяк О.В.

аспірант

Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук

У статті розглянуто поняття сутності земельних ресурсів. Визначено функції земельних ресурсів та наведено їхню характеристику. Наведено чотири підходи, які практикують учені, до характеристики еколого-економічних процесів: визначення допустимого рівня економічної активності з погляду на навколишнє природне середовище; визначення витрат, які необхідні для забезпечення і підтримання екологічних стандартів; характеристика екологічних функцій із використанням економічної та грошової оцінки благ та послуг; дослідження фізичних та матеріальних взаємозв'язків екологічної та економічної систем.

Ключові слова: земельні ресурси, економічна функція, екологічна функція, соціальна функція, функції земельних ресурсів.

Крохтяк А.В. ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦИЙ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

В статье рассмотрено понятие сущности земельных ресурсов. Определены функции земельных ресурсов и приведена их характеристика. Приведены четыре подхода, которые практикуют ученые, к характеристике эколого-экономических процессов: определение допустимого уровня экономической активности с точки зрения окружающей среды; определение затрат, которые необходимы для обеспечения и поддержания экологических стандартов; характеристика экологических функций с использованием экономической и денежной оценки благ и услуг; исследования физических и материальных взаимосвязей экологической и экономической систем.

Ключевые слова: земельные ресурсы, экономическая функция, экологическая функция, социальная функция, функции земельных ресурсов.

Krohtyak A.V. ENVIRONMENTAL, ECONOMIC AND SOCIAL CHARACTERISTICS FUNCTIONS OF LAND RESOURCES

In the article the concept of the essence of land resources. Defined functions of the land resources, and given their characteristic. Given the four approaches that scientists practice to the characteristics of ecological-economic processes such as: the determination of the acceptable level of economic activity from the point of view on the environment; definition costs that are required to ensure and maintain environmental standards; characterization of ecological functions with the economic and monetary assessment of goods and services; research of physical and material interrelations of ecological and economic systems.

Keywords: land resources, economic function, ecological function, social function, functions of the land resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На нинішньому етапі розвитку земельні ресурси використовуються надзвичайно інтенсивно, виконуючи низку важливих функцій, з-поміж яких можна виділити: основний засіб виробництва, природний ресурс, просторовий базис. У різних галузях виробництва земельні ресурси використовуються по-різному. Наприклад, у промисловості та будівництві земельні ресурси є просторовим базисом; у добувній промисловості значення земельних ресурсів доповнює ще й концентрація в їх надрах корисних копалин; у сільському та лісовому господарстві земельні ресурси виступають основним засобом виробництва та предметом праці. Вивчення

земельних ресурсів через їх функції можна вважати важливими і складним завданням, але необхідним для подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження земельних ресурсів зробили: М.Г. Ступень, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, А.Г. Мартин та ін. В.І. Андрейцев [1] вивчав землю як самостійний об'єкт господарського використання та складову частину довкілля, яка сприяє формуванню складних природних утворень, тобто екологічних систем. В.В. Книш [2] вивчав особливості використання землі як природного ресурсу, основного засобу виробництва та територіального базису. На думку вченого,

первинним і основним є використання землі як природного ресурсу, який виступає також просторовою базою для існування інших природних об'єктів і тому безпосередньо впливає на їх екологічний стан. Використання землі як основного засобу виробництва є вторинним, оскільки форми і способи господарювання на землі повинні обмежуватися вимогами щодо збереження та охорони землі як одного з основних природних ресурсів та невід'ємної частини довкілля. Це економічна функція землі. Натомість використання землі як територіального базису слід розглядати в широкому (є територіальним базисом української держави) та вузькому (територіальним базисом для розташування окремих населених пунктів, розміщення будівель та споруд) значеннях. Це соціальна функція землі. Б.В. Даниленко [3] вивчає екологічну складову під час здійснення використання земель, зокрема вважає, що принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення має поступитися принципу пріоритету природоохоронного використання земель. М.М. Бринчук [4] займався вивченням різних функцій земельних ресурсів, зокрема: екологічної, економічної, рекреаційної тощо. Наразі вивчення земельних ресурсів через їхні функції (соціальну, екологічну та соціальну) залишаються мало дослідженими і потребують більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення змісту поняття «земельних ресурсів» через сутність економічної, соціальної та екологічної функцій земельних ресурсів. Об'єктом нашого дослідження виступають земельні ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження. До земельних ресурсів відносять землі, що використовуються в господарській діяльності людини, а також землі, які можуть використовуватися в різних галузях господарства. Вони належать до відновлюваних природних ресурсів і характеризуються певною територією, якістю ґрунтів, кліматом, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю [5]. Класифікація земель передбачає їх розподіл за найбільш характерними ознаками. Згідно із Земельним кодексом України (2001 р.), такою ознакою є цільове призначення земель, під яким розуміють установлений у нормативному порядку правовий режим використання земель, або їх правовий статус залежно від видів діяльності суб'єктів права власності на землю та права користування землею або суспільних інтересів.

За цільовим призначенням землі України поділяються на дев'ять категорій:

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісового фонду;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [6].

У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення земельних ресурсів насамперед через те, що більшість науковців зміст поняття «земельні ресурси» розкривають через сутність тих чи інших функцій земельних ресурсів (табл. 1).

З огляду на важливість врахування всіх функцій земельних ресурсів, можна стверджувати, що згідно з Концепцією сталого розвитку доречно виділити три блоки функцій земельних ресурсів: економічний, екологічний, соціальний.

Для подальшого дослідження необхідним є чітка деталізація функцій земельних ресурсів. На нашу думку, слід виділити економічну, екологічну, соціальну. На думку науковців, економічна функція земельних ресурсів полягає в забезпеченні необхідності постійного нарощування обсягів виробництва суспільного продукту, зростання рівня життя та його доходів населення, створення нових робочих місць, ліквідації бідності як суспільного явища [12]. До проявів екологічної функції науковці відносять збереження цілісності біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатності; від чого забезпечується стійкість усієї біосфери. До соціальної функції відносять поліпшення умов життя населення за рахунок ефективного розвитку соціальної, виробничої, транспортної, інженерної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктур. Реалізація соціальної складової сталого розвитку обумовлює формування повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь.

Щоб охарактеризувати взаємозв'язки екологічної та економічної системи земельних ресурсів, вчені практикують чотири підходи до характеристики еколого-економічних процесів:

- 1) визначення допустимого рівня економічної активності з погляду на навколишнє природне середовище (передбачає визначення мате-

ріально-економічних зв'язків між витратами і випуском продукції в різних галузях, а також установлення рівня виснаженості земельних ресурсів та рівня забруднення довкілля);

2) визначення витрат, які необхідні для забезпечення і підтримання екологічних стандартів (дає можливість підрахувати витрати на запобігання забрудненню довкілля та порівняти їх у динаміці з доходами, які можна отримати від заходів, пов'язаних із захистом природного навколишнього середовища). Поєднання цього підходу з першим дає можливість моделювати оптимальний рівень еколого-економічних зв'язків з урахуванням певних екологічних обмежень;

3) характеристика екологічних функцій із використанням економічної та грошової оцінки благ та послуг, які надаються екосистемою, також ефектів, шкоди, збитків, пов'язаних із довкіллям (полягає у харак-

теристиці еколого-економічних зв'язків за допомогою функції природного навколишнього середовища та їх зміни);

4) дослідження фізичних та матеріальних взаємозв'язків екологічної та економічної систем (є комплексним) і передбачає дослідження:

– матеріальних потоків між економічною діяльністю та природним навколишнім середовищем за методом матеріального балансу;

– впливу виробничої діяльності та населення на якість довкілля через нематеріальні ефекти (шумове забруднення, використання простору, експлуатація ґрунтів);

– впливу екологічних умов на виробництво, споживання та стан здоров'я людей;

– виробничої функції яка поєднує економічні та природні фактори виробництва [13].

Отже, земельні ресурси виконують важливі функції: 1) як середовище життя і розвитку суспільства – для задоволення потреб людей

Таблиця 1

Визначення понять «земельні ресурси» у науковій літературі

Визначення (автор, рік)	Коментар
Найважливіша частина природного середовища, що характеризується просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами, виступає головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, а також просторовим базисом для розміщення всіх галузей господарства [7]	Деталізовано представлена економічна, екологічна функції, проте не врахована соціальна
Сукупні ресурси (запаси) земельної території як просторового базису господарської діяльності і розселення людей, засобу виробництва, її біологічної продуктивності та екологічної сталості середовища життя [8]	Поєднано екологічну, соціальну та екологічну функції
Вид природних ресурсів суходолу. До них належать землі, що використовуються або можуть бути використані людиною. В Україні переважають ресурси сільськогосподарського використання (майже 60%). Решту земель займають ліси, населені пункти, шляхи [9]	Акцент зроблено на економічне значення земельних ресурсів та не врахована екологічна функція
Сукупний природний ресурс поверхні суші як просторової основи для розселення і господарської діяльності; розглядаються як просторово-територіальний базис розвитку продуктивних сил і розселення, як головний засіб виробництва і предмет праці в сільському і лісовому господарстві. Водночас земельні ресурси завжди залишаються надійною основою економічного розвитку [5]	Поєднано всі три функції: економічну, екологічну і соціальну
1) Вид природних ресурсів; 2) частини природного об'єкта «земля», використовуються або призначені для використання як: а) природний основний засіб виробництва в сільському і лісовому господарстві; б) природний просторовий (територіальний) базис життєдіяльності людини [10]	Детально розкриті економічна, екологічна та соціальна функції
Основний територіальний ресурс, який акумулює навколо себе інші види природних ресурсів, виступає просторовим базисом для розвитку господарського комплексу, забезпечує життєдіяльність різних сфер у системі суспільного відтворення за умови раціонального та ощадливого використання земельних ресурсів, є стабілізуючим фактором економічної безпеки [11]	Поєднано економічну, соціальну функції, але не враховано екологічну

у проживанні, фізичному і духовному розвитку, відпочинку, оздоровленні тощо. Згідно із Земельним кодексом України, такі функції виконують землі, що відносяться до категорій: «землі житлової та громадської забудови», «землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення», «землі оздоровчого призначення», «землі рекреаційного призначення», «землі історико-культурного призначення»; 2) є основою розміщення продуктивних сил людства: сільськогосподарських, лісогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, військових та ін. За Земельним кодексом України такі функції виконують землі, які відносяться до категорій: «землі сільськогосподарського призначення», «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, землі лісового фонду»; 3) є джерелом сировини для народного господарства. Залежно від виду сировини як джерело можуть виступати різні категорії земельного фонду. Так, джерелом сільськогосподарської продукції є категорія «землі сільськогосподарського призначення, лісового фонду»; 4) ґрунтово-земельні ресурси виступають і предметом

праці, і засобом виробництва. Завдяки здатності ґрунтового покриву виступати акумулятором сонячної енергії та елементів живлення рослин через процес фотосинтезу земля виконує функцію засобу виробництва продукції рослинництва і тваринництва в сільському господарстві. Водночас ґрунтовий покрив виступає і предметом, на який спрямована людська праця, а саме обробіток ґрунту і посів сільськогосподарських культур, його удобрення, збирання врожаю тощо.

Висновки з цього дослідження. Взаємозв'язок економічної, екологічної та соціальної функцій земельних ресурсів полягає в необхідності збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання ресурсів; у досягненні справедливості під час розподілу матеріальних благ між людьми і надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства; у потребі вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Аналіз та характеристика цих функцій дають можливість більш детально їх вивчити, тому наші подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення цих функцій земельних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрейцев В.І. Екологічне право. Особлива частина: [підруч. для студ. юрид. Вузів] / За ред. акад. АПРН В.І. Андрейцева. – К.: Істина, 2001. – 544 с.
2. Книш В.В. Принцип поєднання особливостей використання землі як природного ресурсу, основного засобу виробництва та територіального базису / В.В. Книш // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. – Івано-Франківськ: Плай. – 2002. – Вип. X. – С. 110–114.
3. Даниленко Б.В. Еколого-правове забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Б.В. Даниленко. – Х., 2012. – 19 с.
4. Бринчук М.М. Проблемы методологии экологического права / М.М. Бринчук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://igpran.ru/articles/2970>.
5. Зінь Е.А. Регіональна економіка: [підручник] / Е.А. Зінь. – К.: Професіонал, 2007. – 528 с.
6. Земельний кодекс України станом на 14 березня 2006 р. – К.: Велес, 2006. – 80 с.
7. Паньків З.П. Земельні ресурси: [навч. посіб.] / З.П. Паньків. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.
8. Третяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами: [навч. посіб.] / За ред. проф. А.М. Третяка. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 360 с.
9. Заставний Ф.Д. Фізична географія України: [підручник для 8-х кл. серед. загальноосвіт. шк.] / Ф.Д. Заставний; 2-ге вид., зі змін. – Київ: Форум, 2001. – 239 с.
10. Голиченков А.К. Экологическое право России: словарь юридических терминов: [учеб. пособ. для вузов] / А.К. Голиченков. – М.: Городец, 2008. – 448 с.
11. Герасимчук З.В., Крисак А.І. Земельні ресурси – консолідуєчий фундамент господарської самодостатності / З.В. Герасимчук, А.І. Крисак // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_2_30.pdf.
12. Саркісян Л.Г., Вертелецька О.М. Генезис дослідження теорії сталого розвитку / Л.Г. Саркісян, О.М. Вертелецька // Економічний простір. – 2011. – № 56/2. – С. 103–108.
13. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект / Н.В. Зіновчук. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, «АТБ», 2007. – 394 с.